

etnolog Ján Botík. Ve třetí části se autor ve dvou kratších statích soustředil na Bulhary v Česku – jejich motivace k migraci a nazírání českého prostředí. Na tento oddíl navazuje poslední část knihy, nazvaná *Já a on: Otázky jinakosti*, která obsahuje rozpracování teoretických otázek existence etnokulturních společenství v jinoetnickém prostředí (str. 11).

Statě v prvních třech oddílech knihy jsou ve většině případů materiálové a popisné, obsahují výpovědi Penčevových informantů, někde na úkor hlubší analýzy či hodnocení nashromážděného materiálu. To je možná důvod, proč Marek Jakoubek v doslovu nazývá Penčeva představitelem etnologie, která „je etnologie“, a ne „antropologie“, jak je dnes v naší zemi v módě. Prý bychom potřebovali více „etnologů“. S tímto Jakoubkovým tvrzením nesouhlasím. Podle mého názoru se v české etnologii pohybuje řada „klasických“ etnologů, kteří se ve své poctivé badatelské a materiálově zaměřené práci rozhodně nehlásí k západní antropologii a jejichž teoreticko-metodologická průprava připomíná přístupy dosud populární v Bulharsku a jiných zemích bývalého východního bloku. Materiálovost uvedených studií však můžeme považovat za klad – činí publikaci čtivou nejen pro odborníky, ale také pro čtenáře, kterého zaujmou osudy krajanů nebo individuální, nestereotypizovaný pohled Bulharů na „toho cizího“, tedy na naši vlastní společnost (ať již pozitivní: „*Podle mne jsou Češi, obecně řečeno, kulturní a pracovitý národ. ... Nejsou závistiví,*“ nebo negativní: „*Čech je uzavřený, co je jeho, to je jeho. ... Pokud zůstaneš večer sám venku, Čech tě k sobě domů nepozve. Zůstaneš spát na ulici.*“ – s. 95).

Poslední část (po oddílu věnovaném Vojvodovu druhá nejrozsáhlejší) je metodologicky nejpřínosnější. Penčev tu rozpracovává – opět s uvedením konkrétních příkladů – svůj pohled na migrační motivace (např. cesta do cizí země jako do biblické „země zaslíbené“). Motivační pohnutky jsou podle Penčeva téměř výhradně ekonomické. Prezentuje tu svůj pohled na „jinakost“ – analyzuje mechanismy, kterými jednotlivec či skupina vnímá sama sebe a „toho druhého“, a to především na základě etnické identity a jejích znaků (jazyk, náboženství, tradice). V několika studiích získáme přehled o tom, jak je koncept „my a oni“ a problematika auto- a heterostereotypů nahlížena v bulharské etnologii. Tento způsob není nepodobný některým studiím české a slovenské provenience, u Penčeva přístupu je však nutné ocenit důkladnost analýzy jednotlivých příkladů a objem nasbíraného materiálu.

Představovaná monografie je dalším, a doufejme že ne posledním počinem v novodobých česko-bulharských (a bulharsko-českých) vztazích, které se pomalu ale jistě zotavují ze svého polistopadového útlumu.

Barbora Machová (FF MU, Brno)

Jana Pácalová (ed.), SLOVENSKÉ ROZPŘÁVKY (1845–1883). *Kalligram, Bratislava 2012, 579 s.*–

Mnoho evropských zemí považuje za své rodinné stříbro reprezentující domácí pohádkovou tradici texty vzniklé v období romantismu. Např. německým pohádkám vévodí sbírka bratří Grimmů, ruské pohádky zastupuje A. N. Afanasjev, české

pohádky jsou spojeny se jmény K. J. Erbeny a B. Němcové; stejným případem jsou také pohádky slovenské, jejichž představitelem je P. Dobšinský. Moderní vydání těchto pohádek se ubírají buď směrem k literárním adaptacím pro dětského čtenáře, nebo se věrněji drží původních textů a obvykle je doprovázejí texty sekundárními. Do této druhé skupiny patří výbor *Slovenské rozprávky (1845–1883)*, uspořádaný literární vědkyní Janou Pácalovou. Cílem publikace je nabídnout výběr nejpůsobivějších a nejtypičtějších pohádek z nejstarších tří slovenských sbírek tohoto žánru a také revidovat či upřesnit názory, které si na původ a povahu těchto pohádek vytvořily pozdější generace. Editorka se při výběru pohádek neopírá o jejich první vydání, ale o třísvazkový soubor *Prostonárodné slovenské povesti (1958)*, editovaný jazykovědcem Eugenem Paulinym. Současně je zřejmé, že s původními vydáními editorka rovněž pracuje a používá je v rámci výkladů o dobovém uvažování o pohádkách.

První sbírkou slovenských pohádek jsou *Slovenské povesti*, které vydal roku 1845 Ján Francisci (1822–1905) pod pseudonymem Janko Rimavský. Na rozdíl od zbývajících dvou sbírek se Francisciho práce dostala do pozadí a její texty dál žily v dílech jiných autorů ve výrazně pozměněné podobě. Byla to jednak Božena Němcová, která Francisciho knihu dostala od autora během jednoho ze svých pobytů na Slovensku a zařadila její texty do vlastní sbírky slovenských pohádek, a poté Pavol Dobšinský, který převzal devět z deseti Francisciho pohádek a umístil je porůznu do svého díla *Prostonárodné slovenské povesti*. Oba autoři texty upravovali a měli pro to pochopitelné důvody.

Slovenské povesti byly sepsány ještě před ustálením spisovné jazykové normy a jejich jazyk a pravopis představuje originální experiment. Pro pozdější zpracovatele také nebyl přijatelný jejich rozvleklý a mnohmluvný styl, který byl vzdálený od jejich představ o způsobu, jakým by se pohádky měly vyprávět. Záměrem současné editorky bylo vrátit sbírku do čtenářského povědomí a upozornit na ni jako na samostatné dílo. Zvolila k tomu kompromisní řešení a otiskla devět pohádek v takové formě, v jaké je vydal v rámci své sbírky Dobšinský. K účelu čtenářského vydání je takový postup snad obhajitelný, na druhou stranu tu dochází ke zkrácení, když je výběr textů nadepsán Francisciho jménem a datem 1845, ale ve skutečnosti jde o Dobšinského práce z doby o čtyři desetiletí mladší. Obraz o původní podobě pohádek si může čtenář udělat jen ze dvou ukázek začátků pohádek, z toho jedna je v ediční poznámce a druhá v obrazové příloze.

Ve Francisciho pohádkách dominuje motiv hrdiny-osvoboditele, který překonává překážky a plní úkoly. Je příznačné, že první pohádkou je „Popolvár největší na světě“. Třetí a vysmívaný bratr na prašivém koníku vykoná dlouhou řadu hrdinských činů (syžet je kombinací mezinárodních typů ATU 300, 301 a 302), získá princeznu a stane se „největším na světě“. Francisci o hrdinovi napsal, že zosobňuje „zidealizované individuum Slovenska“, a text lze číst ve dvou rovinách: jako literární pohádku a jako dobovou mesianistickou alegorii o budoucnosti slovenského národa.

Slovenské povesti se jmenuje také druhá pohádková sbírka, na které spolupracovali Augustín Horislav Škultéty (1819–1892) a Pavol Dobšinský (1828–1885) a jež

vycházela v letech 1858–1861. Autoři měli k dispozici rukopisný korpus stovek zápisů ze 40. a 50. let a postupovali stejnou metodou jako K. J. Erben – z několika předloh vybrali to, co se jim zdálo nejzajímavější, text pak přestylozovali a doplnili. Výsledkem měla být reprezentativní, optimální varianta pohádky – pohádky „opravdivé a pôvodné“ a „pekné i mravne bezúhonné“. Autoři měli vypravěčský talent i jasnou představu, jak má „opravdivá“ pohádka vypadat, a vytvořili uvěřitelnou iluzi lidové pohádky.

Výbor obsahuje dvacet kouzelných pohádek, mnohé z nich jsou obecně známé mezinárodní typy. Je zajímavé například srovnat pohádku „Laktibrada“ s pohádkou „Pamodaj šťastia, lavička“ z Francisciho sbírky. Obě náleží ke stejnému typu (ATU 480), trest zlé dívky u Laktibrady je však mnohem brutálnější a expresivně vyličený. Podobně je tomu u pohádky „Za zlatým jablčkom“ (ATU 312), u níž je však mnoho krve zákonitou součástí syžetu. Jde o druh motivů, který například bratři Grimmové v dalších vydáních své sbírky potlačovali. Ve výběru se vyskytuje dvakrát popelkovský typ (ATU 510A), jednou samotný (Tri holúbky) a jednou v kombinaci s typem Jeniček a Mařenka (ATU 327A) (Ludojedi).

Různorodou sbírkou, pokud jde o žánrové zastoupení, jazykové zpracování i použité předlohy, jsou *Prostonárodné slovenské povesti* P. Dobšinského z let 1880–1883. Autor do ní zařadil stylizované pohádky, které byly připraveny pro předchozí sbírku, ale už se nepodařilo je vydat, dále téměř celou převyprávěnou Francisciho sbírku, přeložené a upravené pohádky B. Němcové, ale také minimálně upravované pohádky „v pôvodnom ich vidiekohovore“ z různých rukopisů. Editorka

vybrala dvacet pohádek (i když v edičním komentáři na s. 482 píše, že jich je dvacet pět) a rozdělila je do tří „žánrových“ skupin. Nejpočetněji jsou zastoupeny „čarovné rozprávky“, obsahující například pohádku „O dvanástich mesiačkoch“ (ATU 403) převzatou od B. Němcové nebo „Tri zakliate kniežatá“ (ATU 552), kterou Dobšinský jako jedinou odmítnul z Francisciho sbírky a zpracoval ji samostatně podle rukopisných předloh. Po třech ukázkách mají skupiny „humoristické rozprávky“ a nesrozumitelně formulované „rozprávky okrajových žánrov“. Pokud měla být kritériem pro stanovení této skupiny příbuznost s jinými žánry, jmenovitě s démonologickou pověstí a s baladou, pak musíme vyloučit prostřední pohádku „Smrť kmotra a zázračný lekár“ (ATU 332), protože personifikovaná smrt tu není napojena na pověrečné představy, ale je postavou spadající svou funkcí do žánru kouzelné pohádky.

Významnou součástí výboru je oddíl „O rozprávkách“, který zahrnuje texty dokumentující dobové názory na význam a vlastnosti pohádek, ediční poznámky ke sbírkám pohádek i jejich otištěným textům, slovníček méně známých slov, chronologický přehled událostí svázaných se slovenskými pohádkami v literárním prostředí, doslov a obrazovou přílohu.

V dokumentační části může čtenář sledovat vývoj romantických přístupů k pohádce. Samuel Reuss kladl důraz na morální poselství pohádek, oproti tomu Francisci vyzdvihoval jejich umělecký rozměr. Společně bylo vidění slovenských pohádek jako pozůstatků pradávne historie, v nichž se zachoval společenský a náboženský život Slovanů – všichni tři autoři prezentovaných sbírek přirovnávají pohádky k antickým mýtům a svorně tvrdí,

že na rozdíl od nich jsou původnější, čímž se snaží zvýšit autoritu a potvrdit legitimitu slovenského národa. Úvahy směřované k historizaci pohádky později odmítá Dobšinský a rozvádí mytologickou teorii, podle níž jsou pohádky výtvoři básnické obraznosti, které vznikly „z prvotného názoru zosobňovania prírody, symbolizujúce nám prírodu a jej zjavy i doby“.

Ediční poznámky přináší informace o použitých sbírkách, konkordanci vybraných pohádek v různých vydáních, dále doplňují údaje o autorech předloh, původně umístěné na začátcích pohádek, a dokládají další materiály, jako jsou ukázky z předloh, srovnávací poznámky, úvody sbírek apod. Jde o bohaté a zajímavé informace, velkému množství textů však chybí přísnější systematické uspořádání – těsně související informace se nacházejí na různých místech a čtenář se v nich obtížně orientuje. Například na s. 439 Dobšinského text *Báječnost povestí* obsahuje hvězdičky, jejichž význam je objasněn až na s. 507 (jedná se o odkazy na původní poznámky pod čarou, které byly přemístěny do edičních poznámek). Podobně je úvod k Francisciho sbírce umístěn do dobových dokumentů, zatímco úvody ke zbývajícím dvěma sbírkám jsou v edičních poznámkách. Stejně je tomu s textem Ludovíta Štúra *O národných povestiach a piesňach plemien slovanských* a s jeho vývojovým předstupněm, recenzí na Francisciho sbírku. Výběr z Dobšinského sbírky je rozdělen do tří zmíněných skupin, avšak v obsahu i na úvodních stranách každé skupiny jsou jen římské číslice, jejichž význam musí čtenář najít opět v edičních poznámkách na s. 462.

Pokud jde o jazykové úpravy, editorka v jazykové poznámce píše, že přistoupila

k drobným aktualizacím úpravám, ze kterých uvádí jen dvě – plurál u zvířat mužského rodu a výrazy *kraľovanie* a *kraľovat*. Při srovnání s předlohou zjistíme, že úprav je mnohem více. Namátkou jsem vybral pohádku „Tri citróny“ (s. 39–49) a identifikoval rozdíly v morfologii (Pácalová: *voľačo* – Pauliny: *voľač*, *dačo* – *dač*, *podčím* – *podčím*, *pokašliava* – *pokašľava*, *nádej* – *nádeja* ad.), lexiku (*odhodlal* – *odsanoval*, *stranou* /*nejde* spíše o *chybu*?/ – *stráňou*, *špendlík* – *gombačka*) i v pravopisu (*Pán Boh* – *pán boh*, *odstraněné* či *přidané čárky*). Domnívám se, že by bylo korektní o těchto úpravách alespoň obecně informovat.

I přes uvedené výtky hodnotím publikaci pozitivně a oceňuji její přínos k plastičtějšímu a objektivnějšímu obrazu slovenské literární pohádky 19. století. Množství doprovodného materiálu – vhodně zvolených dobových dokumentů i sekundárních textů samotné editorky – svědčí o důkladné přípravě a hlubokých znalostech tématu. Čtenář si tak může vybrat, zda knihu pojme jako reprezentativní pohádkovou antologii, nebo také jako zdroj informací o dobovém myšlení a úloze pohádky v 19. století.

Jan Luffér (Orientální ústav AV ČR, v. v. i.)

Ondřej Daniel, BIGBÍT NEBO TURBO-FOLK. PŘEDSTAVY MIGRANTŮ Z BÝVALÉ JUGOSLÁVIE. *AntropoEdice*, sv. 3., *AntropoWeb*, Praha 2013, 158 s.–

Ondřej Daniel se ve své knize pokouší na základě kulturně, geograficky a historicky podmíněných představ rozklíčovat pozadí myšlenkového světa migrantů